

RESSENYA A XAVIER TERRADO & FLOCEL SABATÉ (EDS.) (2014): *LES VEUS DEL SAGRAT*. LLEIDA, PAGÈS EDITORS. 302 PP. ISBN: 978-84-9975-562-5

REVIEW TO XAVIER TERRADO & FLOCEL SABATÉ (EDS.) (2014): *LES VEUS DEL SAGRAT*. LLEIDA, PAGÈS EDITORS. 302 PP. ISBN: 978-84-9975-562-5

MARCO ANTONIO CORONEL RAMOS
marco.coronel@uv.es
Universitat de València

Les veus del sagrat és un llibre que recull aportacions presentades a les diverses Jornades científiques convocades pel Grup de Recerca Consolidat en Estudis Medievals 'Espai, Poder i Cultura' de la Universitat de Lleida entre els anys 2008 i 2011. L'expressió del sagrat és un bon fil conductor per decodificar les creences, les formes de vida, les aspiracions i les relacions de les societats medievals i, especialment, en un solar com l'hispanic on coexistien cristians, jueus i musulmans. Totes tres comunitats, més enllà de la realitat conflictiva provocada per una convivència en desigualtat, presenten nombroses isoglosses en el terreny intel·lectual i lingüístic que revelen una bona munió de plantejaments culturals, comunicacionals i creadors comuns.

Certament un grapat d'ells es relacionen amb l'àmbit de la religió, perquè és la fe l'element fonamental tant en l'expressió de la identitat particular com en la configuració de paradigmes globals. Les tres religions mencionades comparteixen arrels i tronc. Es pot acceptar la denominació de *religions del llibre* per a les tres, encara que, dit així, queden esborrades la concepció del *llibre* que, en un estudi més profund, no és absolutament coincident. Deixant de banda aquest fet, el que resulta incontrovertible és que entre elles existeix una continuïtat cultural sostinguda per motius de filiació, de coexistència i de tradició filosòfica. El llibre *Les veus del sagrat* no s'endisa en aquests terrenys més especulatiu i opta per recórrer la via ben balisada i tangible de l'anàlisi textual. De aquesta manera evita naufragis dins l'oceà de la especulació, recalant en els ports visibles i segurs dels testimonis escrits.

Aquesta opció impedeix oferir una visió teòrica clara de l'objecte estudiat. Tanmateix, no resta profunditat a un llibre que abasta la justa interdisciplinarietat exigida pels objectius que donaren sentit a les Jornades que convocaren els autors que ara veuen publicats els seus treballs. No li resta tampoc mèrit, sobre tot perquè els editors han tingut l'encert d'ancorar-se en una mena d'interdisciplinarietat que condueix el llibre pels àmbits de la filologia, la història, la sociologia i la antropologia. Com cal esperar, la base tots ells serà la filologia, donat que, com s'ha dit, és el text el fil d'Ariadna de la publicació i, dins els textos, sobreix les versions bíbliques i la literatura aljamiada.

En el terreny bíblic destaquen dos aportacions de Pere Casanellas i la de Francesc Feliu i Joan Ferrer. El treball de Casanellas són certament complementaris i deutors de la magna obra inspirada per Raymond Foulché-Delbosc en 1906 i que recentment s'ha convertit en referència dins els corpus bíblics internacionals: el *Corpus Biblicum Catalanicum*. Així, en l'article «Medieval Catalan Translations of the Bible», Casanellas fa un repàs un tant veloç per les fites indispensables de la bibliografia sobre les traduccions bíbliques a la llengua catalana en època medieval. Malgrat la rapidesa, el treball pot ser un bon punt de partença per a qualsevol estudiós que vullga iniciar-se en l'àmbit bíblic medieval.

Més concret és la segona aportació d'aquest mateix autor, titulada «Tècniques de traducció en la Bíblia del segle XIV». Aquest treball és una aportació acurada i concisa sobre l'anomenada *Bíblia del segle XIV*, que posa de relleu com, junt al esperat fet que les traduccions catalanes són fetes a partir de la versió vulgata, pot observarse casos, com el del *Llibre del Levític*, que només s'explica si el trasllat s'ha realitzat des de l'hebreu. També és recomanable com a metodologia la manera en què l'autor escorcolla les diferents tècniques de traducció. Poden ser també un bon mètode per estudis posteriors que abasten un corpus més ample.

Seguint el mateix *modus operandi* Francesc Feliu i Joan Ferrer analitzen el salm 51, dit *miserere*, en «Les versions antigues del *miserere* en llengua catalana». Aquest salm forma parte dels anomenats salms penitencials, de tanta importància litúrgica i oracional al llarg de tota la Història de l'Església. La raó d'aquesta preponderància pot raure en el pesar profund que aquesta composició conté i que la feia adient per mostrar el penediment més sincer davant un Déu que ofereix el perdó. Aquest

contingut fortament emotiu va fer proliferar les traduccions dels salms en llengua catalana, al igual que va succeir en la resta de llengües europees. L'autor estudia les diferents opcions de traduccions, destacant la del valencià Joan Rois de Corella en ser el primer que s'esforçà en reproduir el cant bíblic respectant la llengua d'arribada.

Junt a aquests capítols, Emili Casanova presenta l'article «Estudi lèxic contrastiu de la versió catalana, valenciana i balear de la Bíblia, traducció interconfessional». És l'únic treball del volum que no guarda relació amb l'època medieval. En realitat és una anàlisi de l'adaptació balear de 1994 i la valenciana de 1996 de la Bíblia catalana interconfessional publicada en 1993. Emili Casanova fa un acurat estudi lèxic d'aquestes adaptacions testimoniant la dificultat de trobar un model bíblic estàndard per totes les variants de la llengua catalana.

El segon gran bloc del llibre és el format per treballs centrats en la literatura aljamiada i, en general, en els moriscos. Fins a sis treballs centrats en aquest camp s'inclouen en el volum. El primer, de caràcter sociològic i antropològic, el firma Vincent Barletta: «La literatura aljamiada como practica cultural». L'autor, partint de Heidegger, defen que la literatura no és un mer reflex de la realitat, sinó que contribueix a formar la pròpia realitat. En un text literari existeix interacció entre els diferents agents socials. Partint d'aquesta premissa, Barletta estudia alguns exemples de literatura aljamiada. Aquesta literatura, produïda per persones bilingües, és un bon camp per l'anàlisi de les interferències lingüístiques i de la mixtura de codis. Aquest és el tema del treball «Interferencias árabo-romances en el idiolecto morisco», signat per Federico Corriente, on també es fa una curta incursió pels diferents mètodes de traducció emprats en la literatura aljamiada.

La significació profunda de les obres aljamiades es la temàtica del treball «Dimensión subliminal en los escritos moriscos» de Hossain Bouzineb, on es palesa l'esforç dels traductors per evitar l'ofensa als membres dels altres grups religiosos. L'autora interpreta el sentit *subliminal* com a derivat de les lectures literal, tròpica i simbòlica. Potser hauria estat adequat aprofundir un poc més en la definició i delimitació del contingut d'aquestes lectures diferents.

En un àmbit més purament lingüístic i centrat en textos concrets hem de citar el treball de Pablo Roza Candán sobre el còdex aljamiat d'Aitona, conservat a la Biblioteca Pública de Lleida, i el de Touria Boumehdi Tomasi sobre el manuscrit J57 del CSIC a Madrid.

Per últim, cal citar dos textos també referents als moriscos: el signat per María José Cervera «El contacto con lo sobrenatural: talismán, magia y plegaria entre los moriscos», que, amb una certa orientació antropològica, estudia i explica les diverses formes d'invocació popular de la divinitat entre els moriscos. L'autora demostra fefaentment que l'ús de sortilegis, conjurs o amulets provenen d'època andalusí. I l'enlletit per Fernando Rodríguez Mediano: «Los plomos del Sacromonte y su proyección extragranadina». Aquest text es un acurat repàs per la importància que va tenir a l'Europa de finals del segle XVI i del XVII el descobriment del ploms de Granada i la posterior determinació de la seua falsedat que, tanmateix, no li va restar eficàcia en certs àmbits i que, a més,

és testimoni de les relacions entre cristians i musulmans i dels diversos intents per donar autoritat a determinades postures espirituals i catequètiques.

El llibre es completa amb tres contribucions sobre literatura jueva, abarçant d'aquesta manera tota la varietat del sagrat a l'edat mitjana. Enric Cortés fa una repassada general i somera per la importància i significació del midraix. Més concrets són les aportacions de José Vicente Niclós Albarracín i Josep Xavier Muntané. El primer analitza la vida de dos personatges: el convers Shem Tob Iben Shaprut i l'arquebisbe de Toledo Rodrigo Jiménez de Rada. La vida dels dos personatges permet estudiar d'una manera clara les interrelacions peninsulars entre jueus i cristians, amb especial insistència en el paper jugat pels jueus conversos en la transmissió de les escriptures. En aquest terreny es recomanable la lectura del treball de Constantino Vidal Salmerón, en el qual descriu el manuscrit *espagnol 244* de la *Bibliothèque Nationale de France*, que conté un salteri en català incomplet. Per últim, també Josep Xavier Muntané dóna a conèixer la vida i l'obra d'un altre jueu català: Moixé Natan, autor d'una col·lecció de proverbis.

En conseqüència, *Les veus del sagrat* és un recorregut per diferents autors i per diferents obres que permeten descobrir algunes tendències en les literatures religioses de l'edat mitjana (amb l'excepció dels treballs d'Emili Casanova i de Rodríguez Mediano). El llibre es recomanable com a aproximació a aquestes fonts, però en ser el resultat de tres Jornades científiques diferents, no aconsegueix fraguar un corpus cohesionat de treballs que ofereixquen una visió de conjunt de les interrelacions en l'expressió del sagrat a l'època medieval. Tanmateix, és un llibre totalment recomanable sobre tot en les seues aportacions a la literatura aljamiada i en les aproximacions a alguns textos jueus.